

Eräs aunuksen imperatiivimuodoste

Aunukselaismurteissa käytetään aktiivin imperatiivin monikon 3. persoonan (= passiivin imperatiivin preesensin) funktiossa muototyyppiä *tuldahez(e) ~ tuldahaz(e)* 'tulkoot', *luodahez(e) ~ luodahaz(e)* 'luokoot, heittäkööt; ruvetkoot', *kaŕšottahez(e) ~ kaŕšottahaz(e)* 'katsokoot', *nojattahez(e) ~ nojattahaz(e)* 'nojatkoot' jne., jossa ei ole lainkaan varsinaista imperatiivin tunnusta. Esimerkkejä:

Salmi *tuldahes* 'tulkoot' (Kujola, Äänneopill. tutk. Salmin murteesta s. 78), *sid tuldahas tänne huomei* 'sitten tulkoot tänne huomenna' (Virtaranta, Juho Kujola s. 122), *toizet tuldahez libo älgähes* 'toiset tulkoot tai älkööt' (Pohjanvalo, Salmin murteen sanak. I s.v. *ainagi*), *haukoiteldahez vai* 'haukotelkoot vain' (mt. s.v. *haukoitella*), *juattahes* 'jakakoot' (mt. s.v. *jagua*), *jaksettaheze* 'voikoot; riisuutukoot' (mt. s.v. *jaksua*), *mendähez* 'menkööt' (mt. s.v. *mennä*), *oldahes* 'oikoot' *sinulles kebied muldazet* (mt. s.v. *muldazet*), *ruattahes* 'tehkööt [työtä]' (mt. s.v. *ruadua*), *paittahes* 'karatkoot, paetkoot' (mt. s.v. *paita*), *tundiettahes* 'tuntekoot' [vrt. *tundietah* 'tunnetaan'] (mt. s.v. *tundie*). Tulemajä vi *käyttömät kai tuldahez* 'tulkoot' *minü m^oäh panemah* (Eino Leskinen, Tulemajärven murteen vokali mi s. 113; *armahad anhelizet sinü auteldahez* 'rakkaat enkelit sinua auttakoot' (itkuv.; Helmi Helminen 1944), *minun täh kuoldahes, kiinnet ojjendettahez* 'minun puolestani kuolkoo: [ja] ojentakoot kyntensä' (id.). Säämäjärvi *käveltähes hot kuz* 'kävelkööt: [= kuljeskelkoot] vaikka mi sä', [pellon] *hot kagra n libo rugehes libo silleh hüllättähez* 'jättäkööt', *müd istuttahes* 'istukoot' *hod ralties, jätettähes* 'jättäköö, jätettäköön' *sih, ho l mendäh z* 'menkööt' *lehmäd aidah, sem puhtahuod rožat kurmi ŕšoiz rodittahaz* 'tulkoot' *minun; kai pahä: pakuttahaz(e)* 'paetkoot', *kiut kirvottahaz(e)* 'ki votkoot', *silmäd verennü vuvvettahaz* 'vuotakoot', *kalvot si'mih kazvettahaz* 'kasvakoot'; *kieltähäz ielleh* 'kiitelkööt edelleen', *tuldahas kentahto, oldahez^e muga* 'olkoot niin', *hos kui peitgali roattahaze* 'vaikka kuinka salaa tehkööt' (E. V. Ahtia 1924—34); *sih lihat liittyttehäs, — —, sih suonet solmevuttahas* 'siihen lihat liittyykööt, — —, siihen suonet solmiu ukoot' (SKVR II 715 B: 4, 6; Ahtia 1924). Vi ele *pestähöz* 'peseytykööt' (Heikki Ojan uu 1921). Tyyppi tunnetaan myös Suojärven sekamurteen sa: *elä sie heidä kistäviitä, oldahas päivilleh* 'olkoot rauhassa', *tuodahas* 'tuokoot, tuotakoon' *kirikköh kai* [kastettavat lapset], *roattahes hod üt päivät* 'tehkööt työtä vaikka yötä päivää', *lähtiettähes hüö* 'lähekööt he' (E. V. Ahtia 109—22). — Arvid Genetz mainitsee anukselaismurteiden tutkimuksessaan (TAK s. 168), että passiivin imperatiivin preesens muodostetaan päätteillä *-heze, -haze, -häze* tai *-hes, -häs*; esim. *syödäheze, haravoitthaze, lähtiettäheze, müödähäs, oldahes*.

Muototyypin alkuperän selvittämistä on tiettävästi yrittänyt vain Genetz. Hänen

käsityksensä mukaan (ks. TAK s. 168) »passiivin vartaloon on liitetty imperatiivin merkki *ga, gä*, jonka *g* ei kuitenkaan ole saattanut pysyä edempänä sanassa, lyhyen vokaalin jäljessä, vaan sen kadotessa on tullut *h* vokaaleja erottamaan (vrt. *soaha, ottahuu*); koska imperatiivin vartalon viimeinen tavuu siis alkaa *h*:lla, niin erotukseksi tästä persoonapäätteenä ei käytetä yleistä *h*:ta, vaan *ze* tavuuta (vrt. *veneheze ja vägeheze*), jonka *e* taas saattaa tehdä edellisen *a*:n *ä*:n itsensä kaltaiseksi». — Setälä ei näytä uskoneen Genetzin mutkikkaaseen selitykseen, mutta omasta puolestaan hän tyytyi vain viittaamaan analogisten sekaantumien mahdollisuuteen (ks. TuM s. 118 alav.).

Aunukselaismurteiden *luodahez(e), ka₁tšottahez(e), nojattahez(e)* -tyyppinen monikon 3. persoonan imperatiivi on tuskin voinutkaan syntyä normaalin äännekehityksen tietä. Ilmiön taustalla lienee se venäjän vaikutuksesta selittyvä karjala-aunuksen piirre (ks. Ariste, Vadja keelenäiteid s. 72—73; Nirvi, Passiivimuotojen aktiivistumisesta s. 17—18, 24), että monikon 3. persoona ilmaistaan eri tapa- ja aikaluokissa passiivilla (esim. aun. *hüö ka₁tšotah ~ ka₁tšottih, hüö ka₁tšottanneh, hüö ka₁tšottas* jne.). Imperatiivi näyttää kuitenkin olleen tässä suhteessa poikkeus: monikon 3. persoonan imperatiivia ei syrjäyttänytään passiivin imperatiivin, vaan — niin kuin karjalaismurteet vakuuttavasti osoittavat — yksikön 3. persoonan vastaava muoto. Syy imperatiivissa tapahtuneeseen erisuuntaiseen kehitykseen on ilmeisesti ollut se, ettei venäjä tunne lainkaan varsinaista 3. persoonan imperatiivia; sitä vastaavasta analyyttisestä rakenteesta *нѣтъ прудѣм* 'hän tulkoon' ks. esim. Isačenko, Die russische Sprache der Gegenwart I s. 605—606. Passiivin imperatiivimuotojen frekvenssi on sitä paitsi omassakin kielessä häviävän pieni.

Kun aktiivin ja passiivin vaihtelu *heän kallšou : hüö ka₁tšotah, heän kallšonou : hüö ka₁tšottanneh* jne. merkitsi kaikissa muissa moduksissa samalla myös yksikön ja monikon vaihtelua, koettiin imperatiivissa vallitseva vaihtumaton suhde *heän ka(t)čokkah : hüö ka(t)čokkah* ajan mittaan häiritseväksi: monikon 3. persoonan imperatiiviin kohdistui jatkuvasti muiden modusten analogiapaine. Ensin antoi periksi refleksiivitaivutus. Alkuperäisissä monikon 3. persoonan imperatiiveissa *hüö luogahez(e), ka₁tšokkaheze, noj akkahez(e)* jne. ei niiden monikollisesta funktiosta huolimatta esiintynyt passiivin vaan aktiivin vartalo. Tämä muiden modusten kannalta epäjohdonmukainen tilanne korjattiin liittämällä refleksiivitunnus suoraan passiivin (vahan) vartaloon. Tuloksena oli tyyppi *hüö luodahez(e), ka₁tšottahez(e), nojattahez(e)* jne. ja siis yksikön ja monikon välinen suhde

<i>luo ga hez(e)</i>	;	<i>luo da hez(e)</i>
<i>ka₁tšo kka hez(e)</i>	;	<i>ka₁tšo tta hez(e)</i>
<i>noja kka hez(e)</i>	;	<i>noja tta hez(e)</i> .

Näin syntyneessä monikon 3. persoonan imperatiivissa ei ollut lainkaan imperatiivin tunnusta, mutta se ei ollutkaan uudistusta luotaessa olennainen seikka. Tärkeintä oli, että nyt myös imperatiivin monikon 3. persoona oli selvästi tunnistettavissa pas-

siiviksi eikä enää siinä suhteessa poikennut muiden modusten monikon 3. persoonan muodoista.

Mutta kuinka tämä pelkästään refleksiivitaivutukseen kuulunut muototyyppi onnistui leviämään myös absoluuttiin taivutukseen? Syyksi voitaisiin ajatella yksinkertaisesti sitä, että se oli poikkeuksellisen sopiva saamansa funktion ilmaisemiseen, koska se oli helposti erotettavissa kaikista muista imperatiivin asuista. Lisäksi passiivimuotoisen monikon 3. persoonan imperatiivin tarve oli — niin kuin edellä on osoitettu — käynyt absoluutissa taivutuksessa varsin kipeäksi. Edelleen on muistettava karjala-aunuksen refleksiiviverbien erikoisluonne: refleksiivijohdin antaa sanalle paitsi normaalin refleksiivin usein myös passiivin, intransitiivin tai pelkästään vain intensiivin lisämerkityksen. Näin ollen refleksiivijohdin voidaan liittää miltei mihin verbiin hyvänsä. Oikeastaan kysymyksessä onkin jo eräänlainen kolmas pääluokka, aktiivin ja passiivin välille sijoittuva medium. On selvää, että alkuaan vain refleksiivitaivutukselle ominaisen muototyypin leviämisedellytykset ovat tällaisissa oloissa erittäin hyvät.

Tässä yhteydessä on kuitenkin jälleen syytä ottaa huomioon vieraan vaikutuksen mahdollisuus: venäjän kielessä passiivi voidaan kuten tunnettua ilmaista juuri refleksiivimuotoisilla verbeillä. Tämä seikka on saattanut olennaisesti helpottaa aunuksen refleksiivin *luodahez(e)*, *kařšottahez(e)*, *nojattahez(e)* -tyypin omaksumista absoluuttiin taivutuksen monikon 3. persoonan imperatiiviksi eli funktioon, jossa pelkkä passiivimuoto olisi odotuksen mukainen.

Ein olonetzischer Imperativtyp

VON HEIKKI LESKINEN

Der Verf. betrachtet den in olonetzischen Mundarten anzutreffenden Imperativtyp der 3. Pers. Plur. *kařšottahez(e)* 'sie mögen schauen', der gar kein eigentliches Imperativkennzeichen enthält. Nach seiner Auffassung ist die Grundursache dieser Erscheinung die, dass die 3. Pers. Plur. im Olonetzischen durch das Passiv ausgedrückt wird, ausser im Imperativ, wo früher offenbar wie im Karelischen die entsprechende Singularform gebraucht worden ist; z. B. Indik. Präs. *hüö kařšotah* 'sie schauen', Potent. Präs. *hüö kařšotanneh* 'sie dürften schauen', Kond. Präs. *hüö kařšottas* 'sie würden schauen' usw., aber Imper. Präs. *hüö kařšokkah* 'sie mögen schauen'. Da der Wechsel von Aktiv und Passiv in den übrigen Modi zugleich auch den Wechsel von Singular und Plural bedeutete (z. B. 3. Pers. Sing. Ind. Präs. *heän kařšou* : 3. Pers. Plur. Ind. Präs. *hüö kařšotah*),

wurde das Fehlen des Wechsels im Imperativ (*heän kařšokkah* : *hüö kařšokkah*) mit der Zeit als störend empfunden. Unter diesen Umständen stand der Imperativ ständig unter dem Druck der Analogie der anderen Modi. Zuerst gab die Reflexivkonjugation nach: die Inkonsequenz wurde korrigiert, indem man das Reflexivkennzeichen unmittelbar an den Passivstamm anfügte. Das Ergebnis war folgendes Verhältnis von Einzahl und Mehrzahl: *kařšo-kka-hez(e)* : *kařšo-tta-hez(e)*. Der so entstandene Imperativ in der 3. Pers. Plur. war deutlich als Passiv zu erkennen und wich also nicht mehr wesentlich von den übrigen Modi ab. Diese ursprünglich nur den Reflexivformen eigene 3. Pers. Plur. Imper. wurde nachher auch in die absolute Konjugation übernommen.